

Peipsiäärne sibul ja selle kasvatamine, kui pärandsort ja osa kultuurist!

Peipsiäärne sibul - pärandsort ja osa kultuurist

Oleme harjunud sellega, et peipsi sibulat saab ikka Peipsiäärsetest küladest. Peipsiäärne söögisibul ei valmi ühe aastaga, vaid seda on vaja kasvatada mitu aastat enne kui ta jõuab söögilauale. Sibulakasvatust on raske mehhaniseerida ja see nõuab palju füüsilist tööd. Vähesed aiapidajad on tänapäeval valmis seda tööd tegema ja pesasibula kasvatamise traditsiooni edasi viima.

Green Mind projekti raames intervjuerisime Peipsi Koostöö Keskuse eestvedamisel 2022. aasta kevadel Peipsiäärsete külade sibulakasvatajaid.

Mis on Peipsiäärne sibul?

Esimesed kirjalikud teated sibulast Eesti rahva ajaloos pärinevad 13. sajandi lõpust. Vene vanausulised saabusid Peipsi järve läänekaldale 17. sajandi lõpus ja hakkasid sibulakasvatusega tegelema 18. sajandi teisel poolel. Just nemad tegid sibulast Peipsiäärse tunnustootte ja sellepärast enamuse vanematest laialt levinud sibulasortidest pärinevadki Venemaalt.

Sibulakasvatuse on perekondlik töö, mida on aastast aastasse tehtud põlvkondade vältel. Sellega kaasneb ka seemnekasvatuse. Iga perekond valis söögisibulate hulgas meelepärased emasibulad ja kasvas oma sibulaseemne ise. Seemne küsimine teistelt oli häbiasi ja seda tavaliselt välditi. Võiks arvata et igal perel on niiviisi väljakujunenud oma nn sort, kuid nii see ei ole. Sibul on risttolmlev taim ja emasibulate õisi tolmeldavad putukad ka naabrite sibulaõite õietolmuga. Kui üks sibulakasvataja külas paneb õitsema punased emasibulad, siis järgmises ristpõlvkonnas ilmuvad kollaste sibulate hulka ka punased. See viib selleni, et peagi esineb kõikidel selle piirkonna kasvatajatel saagi hulgas punaseid sibulaid. Pealegi, vaatamata sellele, et sibulaid ja sibulaseemet üldjuhul omavahel ei vahetatud, tuli seda vahel ikka ette ning see aitas samuti kaasa geneetiline materjali segunemisele.

Taime sort peab oma tunnuste poolest olema teistest eristuv ja need tunnused peavad päranduma püsivalt tema järglastele. Peipsiäärne sibul on aga muutuv ning seega oleks õigem nimetada seda Peipsiäärseks pesasibula populatsiooniks.

Tuntud köögiviljaaretaja Valve Jaagus täheldas väga õigesti, et *pikaajaline sibulate kasvatamine kindlates looduslikes ja agrotehnilistes tingimustes, nende teadlik ja ebateadlik valik kujundasid välja kohaliku tüübi, mida A. Mätlik soovitas nimetada 'Peipsi-äärne ümmargune kollane', kuid mida praegu nimetatakse lihtsalt 'Peipsi-äärne'.* (V. Jaagus, Söögisibul, Tallinn 1968)

Peipsiäärse sibula lähtevanemateks on arvatavasti 'Rostovi lapik', 'Zittau' ('Skviri'), 'Varssavi' ja 'Bessonovi' jmt pesasibula vanad sordid. Nende risttolmlemise ning sibulakasvatajate valiku tulemusena kujuneski välja praegune hästi tuntud Peipsiäärne sibul. Sellest omakorda aretas Valve Jaagus pideva valiku teel 15 aasta

jooksul pesasibulasordi 'Jõgeva 3'. Tema aretuse eesmärgiks oli tunnuste stabiilsus, suur saagikus, hea säilivus ja ebajahukastekindlus.

Sibulakasvatus

Sibulate kasvatamine on natuke keerulisem kui kartulikasvatus. Sibulal on mitu kasvuetappi: tippisibul, 1. aasta söögisibul ja/või 2. aasta söögisibul ning emasibul. Peipsi ääres alustatakse kasvatamist tavaliselt emasibulatest ehk "strelkade"st, kuid seemnete külvist alustades on lihtsam seletada sibulakasvatuse põhimõtteid.

Sibula mustad seemned külvatakse aprillis, hiljemalt aprilli lõpus. Ridade vahe võiks olla 12-15 cm, külvisügavus aga 1-2 cm. Kastmine soodustab idanemist. Suve jooksul on vaja jälgida, et peenar ei umbrohtuks. Augusti esimesel poolel, kui pealsed lamanduvad ja kuivsoomused on värvunud, võib hakata tippisibulaid koristama. Neid kuivatatakse kuuris või maja põhjaseina ääres, et päike väga peale ei paistaks. Tippisibulaid säilitatakse talvel umbes 16-20 °C juures, nii et nad ära ei kuivaks ega külmuks.

Ületalve hoitud tippisibulatest kasvatakse söögisibulad. Need pannakse mulda aprillis või mais. Hea on seda teha enne mai teist poolt, kuna muidu ei jõua sibulad piisavalt kasvada ja saak jääb väikseks. Sibulaid tippides jäetakse nende vahele 6-9 cm ja ridade vahele 20 cm. Suvel on vaja rohida ja sibulad võetakse üles pealsete lamandumise algul. Õigeaegne koristamine ja kuivatamine on eeldus sibulate heale säilimisele. Söögisibulad säilitatakse jahedas, pimedas ja hästi ventileeritud ruumis.

Teise kasvuaasta järel otsustatakse, kas kasvatada veel söögisibulaid või valida välja emasibulad, mis annavad seemneid. Mõned sibulakasvatavad väidavad, et teise aasta söögisibul on vähem kibe, aga osad ütlevad, et teise aasta sibulasaak on väiksem ja rohkem tekib hoopis sibulapealseid. See on iga sibulakasvataja otsus kas ta kasvatab söögisibulaid ühe aasta või kaks aastat. Valve Jaaguse raamatus "Söögisibul" on mainitud, et mõned kasvatavad söögisibulat vegetatiivselt isegi 4 kuni 5 aastat järjest. Kui otsustatakse seemnete kasvatamise kasuks, valitakse välja kümnekond sibulat emasibulateks. Need tahavad kindlasti külma saada, et järgmisel aastal putke minna.

Kõrgpeenrad ja muld

Peipsi sibul on tuntud mitte ainult oma erilise maitse, vaid ka kõrgetes peenardes kasvatamise poolest. Miks siis Peipsi sibulat kasvatatakse kõrgetes peenardes? Selleks on mitu põhjust.

Kui kasvatada üht taimeliiki samas kohas mitu aastat järjest, jääb muld vaeseks neist toitainetest, mida taim vajab. Seetõttu väheneb taimede saagikus. Aga mida siis teha, et ühest ja samast aiast saaks aastast aastasse sibulaid kasvatades suurt saaki? Siin tuleb mängu inimese taibukus. Milleks vahetada maalappi kui saab vahetada mulda? Sibula juurestik jääb pealmisesse mullakihti ning alumised kihid jäävad nendest puutumata. Kõrge peenra rajamise mõte ongi mulla sügav ümberpööramine.

Igal sügisel tõmmatakse kõrgpeenrad laiali ja peenramaa muutub tasaseks. Kevadel kaevatakse jälle sügavad peenravahed ning muld tõstetakse peenarde peale, mistõttu need muutuvad kõrgeks. Tihti pannakse suve jooksul vahekäikudesse kõdu, niidetud heina või peenardelt rohitud umbrohtu. Vanasti pandi ka sõnnikut. Järgmisel aastal kaevatakse vahekäik eelmise aasta peenra keskpaika ja eelmise aasta peenravahe kohale tuleb uus peenar.

Üheks kõrgpeenarde rajamise põhjuseks on ka mullas taimekasvuks sobiva vee- ja õhurežiimi hoidmine. Sibula juurestik on õhunõudlik. Peipsi ääres aga kevadel tihti põhjavesi tõuseb ja valgub peenarde vahele. Kõrged peenrad hoiavad liigvee taimedest eemal ja vahekäikude kaudu saab see kiiresti ära voolata.

Peipsi sibula kasvatuse röömud ja mured

Nõukogude ajal kasvatati väga palju sibulat müügiks. Seda osteti kohapeal kokku ja head sissetuleku saadi Leningradis turul käies. Peale Eesti taasiseseisvumist kadus Venemaa turg ära ning nõudlus sibula järele vähenes. Seetõttu vähenes ka sibulakasvatuse pindala. Tänapäeval nõudlus jälle suureneb. Peipsi sibulat tuntakse hästi. Viimase 3-4 aasta jooksul on tulnud üha rohkem inimesi Peipsiäärt uudistama. Peipsi sibulat käivad ostmas nii kohalikud üle Eesti kui ka välismaalased. Augustikuus, kui sibul on valmis ja igas teises majas müüakse neid, on eriti vahva ja tore käia mööda Peipsiveere külasid.

Sibulakasvatajate kõige raskem ja tüütum töö on kõrgete peenarde kaevamine ja saagikoristus palaval päeval. Naerdes ütlevad nad, et töö on ikka töö. Vaatamata sellele, et sibulakasvatusega tegelevad eakad inimesed, kaovad haiglates ja polikliinikutes sibulakasvatuse hooaja algusega järjekorrad. Tublid ja töökad inimesed jätkavad sibulakasvatusega. Kahjuks uusi sibulakasvatajaid väga juurde ei tule.

Sibulakasvatajate röömud on erinevad. Keegi on röömus hooajaliselt tehtavast tööst. Keegi on aga niisama röömus ja sibulakasvatus ei tee röömsaks ega kurvaks. Üks sibulakasvataja ütles, et kevad toob röömu, kui "urust välja ronitakse" aiatöid tegema.

Sibulakasvatajate lemmikroad on muidugi salat rohelisest sibulast, praetud sibul ja sibulapirukad. Praetud sibulat saab isegi niisama määrida leivale. Kui antakse maitsta praesibula pirukad, siis väga harva arvatakse ära, et need on tehtud sibulast. Peaaegu iga roa valmistamisel kasutatakse sealkandis sibulat.

Vaata ka videofilmi Peipsiäärsest sibulakasvatusest:
<https://ctc.ee/trukised/videomaterjal>

See artikkel valmis Euroopa Liidu rahalise abiga, ER101 Greenmind projekti raames. Selle sisu eest vastutab ainuisikuliselt Peipsi Koostöö Keskus (www.ctc.ee) ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmi ega Euroopa Liidu seisukohti.

Miralda-Maria emasibulatega. Näitab, et mõned emasibulad lähevad juba putke.

Marina kastab idanenud musta seemned.

Vaatamata oma soliidsele vanusele Hionija jõuab ise ka peenrad kaevata.

Fotod: Ederi Ojasoo